

عرفان شمس

پژوهشی در اندیشه‌های عرفانی شمس تبریزی

نوشته

دکتر محمد خدادادی

عضو هیأت علمی دانشگاه یزد

انتشارات اطلاعات

تهران - ۱۳۹۴

سرشناسه: خدادادی، محمد، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور: عرفان شمس: پژوهشی در اندیشه‌های عرفانی شمس تبریزی / نوشته محمد خدادادی
مشخصات نشر: تهران: اطلاعات، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری: ۲۹۶ ص.
شابک: 978-964-423-963-2

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
یادداشت: نمایه
عنوان دیگر: پژوهشی در اندیشه‌های عرفانی شمس تبریزی
موضوع: شمس تبریزی، محمد بن علی، ۴۵۸۲-۴۶۴۵ ق. - نقد و تفسیر
موضوع: شمس تبریزی، محمد بن علی، ۴۵۸۲-۴۶۴۵ ق. - مقالات - نقد و تفسیر
موضوع: عرفان - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع: تصوف - متون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع: شرح فارسی - قرن ۷ ق
شناسه افزوده: شمس تبریزی، محمد بن علی، ۴۵۸۲-۴۶۴۵ ق. - مقالات - شرح
شناسه افزوده: مؤسسه اطلاعات
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۴۰۷۲۷۹/۲ BP
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۸۹۲۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۳۳۲۳۳

انتشارات اطلاعات

تهران: خیابان میرداماد، خیابان نفت جنوبی، روزنامه‌های اطلاعات، شماره پستی ۱۵۴۹۹۳۱۱
تلفن: ۲۹۹۹۲۴۵۵-۶
فروشگاه مرکزی بزرگراه حقانی، روبروی ایستگاه مترو، ساختمان روزنامه‌های اطلاعات، تلفن: ۲۹۹۹۳۶۸۶
فروشگاه شماره (۱): خیابان انقلاب اسلامی، روبروی دانشگاه تهران، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۲۴

عرفان شمس (پژوهشی در اندیشه‌های عرفانی شمس تبریزی)
نوشته محمد خدادادی

صفحه‌آرا: رحیم رمضان
طراح جلد: رضا گنجی
حروف‌نگاری، چاپ و صحافی: مؤسسه اطلاعات
شابک اول: ۱۳۹۴
شمارگان: ۱۰۵۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۴۲۳-۹۶۳-۲ ISBN: 978-964-423-963-2

همه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است. Printed in Iran

فهرست

پیشگفتار ۱۵

فصل اول / کلیات

شمس تبریزی در عرصه زندگی ۱۹

چهره شمس در آینه مقالات او ۲۴

سیر زندگی شمس ۲۴

کودکی ۲۵

نوجوانی و تحول روحی ۲۵

در جستجوی حقیقت ۲۶

سیر و سیاحت شمس ۲۷

شمس در کنار مولانا ۲۸

شخصیت شمس ۳۲

خودستایی های شمس ۳۲

خودستایی معتدل ۳۳

برتری بر عرفا ۳۴

برتری بر اولیا ۳۹

علم ظاهری شمس ۴۰

کرامتها و خوارق عادات شمس ۴۳

۴۵	جفا؛ طریق سعادت (جفا به دوستان)
۴۷	مقالات شمس: ارزشها و اهمیتها
۴۸	ارزشهای عرفانی
۴۹	ارزشهای ادبی
۴۹	مقالات: راهی برای شناخت افکار مولانا
۵۰	دلایل منقح نشدن مقالات شمس
۵۱	اهانت و بی‌بروایی شمس نسبت به خانواده و اطرافیان مولانا
۵۱	اهانت به پدر مولانا
۵۳	انتقاد صریح از فرزندان مولانا
۵۴	سخنان چندگانه در مورد مولانا
۵۶	ارتباط انکارناپذیری مقالات شمس با مثنوی مولوی

فصل دوم / هفت وادی سلوک در مقالات شمس

۵۹	هفت وادی سلوک
۵۹	سلوک
۶۰	ضرورت سیر و سلوک
۶۳	راه و روش سلوک
۶۸	طلب
۷۴	عشق
۸۲	معرفت
۸۶	استغنا
۹۲	توحید
۹۱	حیرت
۱۰۲	فنا

فصل سوم / سایر مفاهیم عرفانی مقالات شمس

۱۰۷	ایمان
۱۱۴	عنایت
۱۱۹	بصیرت
۱۲۸	ولایت

۱۳۰	معنی ولایت
۱۳۲	صفات اولیا
۱۳۲	راستی و یکرنگی
۱۳۳	اشراف بر ضمایر
۱۳۴	رهايي از مرگ و قیامت
۱۳۵	توانمندی و صبر
۱۳۵	علم لدنی
۱۳۶	پنهان بودن اولیا
۱۴۰	شناخت اولیا
۱۴۲	سنجش و مقایسه اولیا و انبیا
۱۴۵	ولی بزرگ غایب
۱۴۷	پیر و مرید
۱۵۰	اوصاف پیر
۱۵۳	عنایت پیر
۱۵۴	مکر پیر
۱۵۶	وظایف مرید
۱۵۷	اطاعت محض
۱۵۸	سکوت در محضر پیر
۱۵۹	حضور در پیشگاه پیر
۱۶۰	عشق و محبت به پیر
۱۶۲	اعتقاد راسخ به پاکی پیر
۱۶۳	بذل مال
۱۶۸	سماع
۱۶۹	انواع سماع
۱۷۰	ارزش سماع
۱۷۱	آداب سماع
۱۷۴	ریاضت
۱۷۸	چله نشینی
۱۸۲	خلوت
۱۸۴	سکوت (خاموشی)

۱۸۷	اسرار حق
۱۸۸	سرپوشی
۱۹۱	شمس و اسرار حق
۱۹۴	اسرار قرآن و حدیث
۱۹۷	عقل
۲۰۱	علم
۲۰۲	علم و هدف آن
۲۰۴	خصوصیات علوم ظاهری
۲۰۶	مذمت علوم و علمای ظاهری
۲۰۷	حال و مقام
۲۱۳	سکر و صحو
۲۱۹	تلوین و تمکین
۲۲۲	وقت
۲۲۷	نحواب
۲۳۲	ذکر
۲۳۷	دعا

فصل چهارم احجابهای راه سلوک

۲۴۱	حجابهای راه حقیقت
۲۴۶	حجابهای ظلمانی
۲۴۷	خودخواهی
۲۵۱	خوردن
۲۵۴	وهم (خیال)
۲۵۵	نفس
۲۵۸	حُب مال و دنیا
۲۶۰	غیبت
۲۶۲	سبزه (حشیش)
۲۶۴	حجابهای نورانی
۲۶۵	علم و عقل
۲۶۷	عبادت

۲۷۰		کرامت
۲۷۱		لفظ قرآن
۲۷۴		روزهای متبرک
۲۷۵		اشک
۲۷۶		اسرار گفتن با خدا
۲۷۷		منابع و مأخذ
۲۷۷		الف) کتابها
۲۸۲		ب) مقاله ها

فهرست ها

۲۸۵		آیات
۲۸۹		احادیث
۲۹۳		نمایه

پیشگفتار

به نام حضرت دوست

شمس تبریزی از نام‌آورترین شخصیت‌های عرفان اسلامی است که برخلاف نام‌آشنای او، اندیشه‌ها و عقایدش کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. دلیل اصلی شهرت او در بین عامه مردم، تحولی است که در نهاد مولانا جلال‌الدین محمد، مشهور به مولوی به وجود آورده است، اما ناآشنایی با اندیشه‌های او دلایل گوناگونی دارد.

شمس از زمره معدود عرفایی است که در عین تبخّر و تسلط بر علوم متداول روزگار خود، علاقه‌ای به نگارش اندیشه‌هایش نداشته و همین موضوع، مهمترین دلیل پنهان ماندن عقاید اوست. تنها اثر به‌جا مانده از او، یعنی مقالات شمس تبریزی، مجموعه‌ای از سخنان اوست که در جمع مریدان مولوی بیان می‌داشته است؛ اما متأسفانه همین منقولات نیز صدها سال در پرده خمول و گمنامی به سر می‌بردند و تا این اواخر کمتر کسی به آنها دسترسی داشت.

همین موضوع باعث شده بود که محققان عرفان اسلامی و تاریخ ادبیات در سده‌ها و حتی دهه‌های گذشته، نتوانند از رهگذر این اثر به اندیشه‌های ناب شمس تبریزی راه یابند و به همین مناسبت، گاه عده‌ای از روی ناآگاهی، سخنانی نا به‌جا در مورد زندگی و عقاید شمس ابراز داشته‌اند که دل‌های آگاهان به مبانی اندیشگی شمس را می‌آزارد.

خوشبختانه در روزگار معاصر به همت استاد بزرگوار و فرزانه، جناب آقای دکتر محمدعلی موحد (دامت برکاته)، نسخه‌ای نسبتاً منقح از مقالات شمس تبریزی در اختیار محققان و پژوهشگران عرفان اسلامی و ادبیات فارسی قرار گرفته که راهگشای بسیاری از مجهولات پیرامون زندگی و اندیشه‌های شمس تبریزی است.

با وجود این، متأسفانه تاکنون، بنا به دلایل مختلف - از جمله دشواری‌ها و پراکنده‌گویی‌های موجود در کتاب مقالات - چنان‌که بایسته و شایسته است به این کتاب ارزشمند توجه نشده و به جز چند اثر معدود که اکثراً توسط استاد محمدعلی موحد با استناد به مقالات شمس نوشته شده، آثار قابل توجه‌ای در این حوزه نگارش نیافته است. این در حالی است که کتاب مقالات شمس تبریزی به گنجینه‌ای می‌ماند که انواع معارف اسلامی همچون عرفان، کلام، تفسیر، تأویل و جز آن، به شکلی زیبا و ادبی در آن وجود دارد و تحقیق درباره هر یک از این موضوعات، نیازمند پژوهشی مستقل و جامع است. همین فضای خالی پژوهشی، نگارنده را بر آن داشت که به تحقیق پیرامون یکی از اساسی‌ترین مفاهیم موجود در مقالات شمس، یعنی عرفان، بپردازد. اگر چه سخنان شمس در ابواب مختلف عرفانی در لایه‌لای سخنان او به صورت بسیار پراکنده بیان شده است، اما با صرف وقت فراوان و احصای آنها، و قرار دادنشان در کنار هم، می‌توان به تصویر نسبتاً روشنی از این اندیشه‌های عرفانی دست یافت. دغدغه اصلی نگارنده در این پژوهش نیز همین موضوع بوده است.

اثر حاضر در چهار فصل به خوانندگان گرامی عرضه می‌شود. در فصل نخست، سعی شده است که بر اساس سخنان شمس تبریزی در مقالات او، تصویر نسبتاً روشنی از عرصه‌های مختلف زندگی او، از دوران کودکی تا زمان ملاقاتش با مولوی، عرضه گردد. در فصل دوم، به رئوس مفاهیم عرفانی در مقالات شمس، تحت عنوان هفت وادی سلوک پرداخته شده است و در فصل سوم، سایر مفاهیم عرفانی موجود در مقالات، مورد بررسی قرار گرفته است. علاوه بر این، در فصل آخر، دیدگاههای شمس تبریزی در باب حجاب‌های راه سلوک بیان شده است.

امید که این مختصر با وجود ضعف‌ها و کاستی‌های فراوان، بتواند درآمدی باشد برای پژوهش‌های آینده که در زمینه اندیشه‌های عرفانی شمس تبریزی صورت می‌پذیرد.

پژوهش حاضر، رساله کارشناسی ارشد نگارنده در دانشگاه یزد است که سالها پس از دفاع از آن، با انجام تغییرات و اصلاحاتی به صورت اثر حاضر، به دوستان ادبیات و عرفان پیشکش می‌شود. از همین رو، عمیق‌ترین قدردانی‌ام را به استادان دانشمند، جناب آقای دکتر یدالله جلالی‌پندری و جناب آقای دکتر مهدی ملک‌ثابت که این اثر با راهنمایی‌ها و مشاوره‌های ارزشمند ایشان به رشته تحریر درآمده است، تقدیم می‌دارم. همچنین از مسئولان محترم انتشارات اطلاعات که چاپ این اثر را تقبل نمودند، کمال سپاسگزاری را دارم. در خاتمه، سپاسم را به خاطر عشق و حمایت مداومشان در هنگام نگارش این اثر، به مادرم، همسرم، خواهرانم و برادرم تقدیم می‌کنم.

محمد خدادادی

یزد - بهار ۱۳۹۳